

Jørgen J. Poulsen

Opposition ved

Palle Svenssons doktorafhandling

Den afhandling, som vi i dag behandler, beskæftiger sig med demokratiets tilstand i Danmark i 1970'erne. Det er en dristig og ambitiøs afhandling, der forsøger at kombinere to af statskundskabens vanskeligste synsvinkler: kriseteorien og systemteorien. Hver af disse synsvinkler har indbygget kringledede problemer.

Problemerne bliver bestemt ikke mindre, når de to synsvinkler kombineres. Dette kommer efter min mening klart frem i afhandlingen, men det er der ikke nødvendigvis noget galt i. Et videnskabeligt projekt må siges at være vellykket, når de problemer, der rejser sig ud af projektet, er mere interessante end de problemer, som vi kunne formulere før projektet blev gennemført. I denne henseende er afhandlingen utvivlsomt en succes. Jeg finder, at afhandlingen rejser to spændende problemer: et værdiproblem (krise) og et eksistensproblem (systemet).

Begrebet „krise“ skaber traditionelt problemer for empirisk forskning. Dette skyldes to vanskeligheder, der forstærker hinanden på en uheldig måde. Dels er der et værdiproblem, og dels er der et problem omkring kontrafaktiske påstande. Begge disse problemer gør det svært, at formulere et objektivi operationaliserbart krisebegreb.

Daglig sprogbrug indeholder den antagelse, at der er noget ubehageligt ved kriser. Folk med hang til psykologi vil ganske vist indvende, at der også findes produktive kriser. Men præses synes at fastholde dagligsprogets syn på sagen. Han mener i hvert fald, at man kun bør anvende krisebegrebet, hvis der forelig-

ger trusler mod systemets overlevelse. Eftersom „systemet“ er det danske folkestyre, så må de trusler, der omtales, være trusler mod folkestyret. Fra et demokratisk perspektiv, og præses er demokrat, er disse trusler med nødvendighed et faretegn, noget negativt. Men da truslerne må være til stede, før præses vil tale om krise, så følger heraf, at „krise“ er noget negativt. Dette medfører, at præses ikke vil tale om krise, hvis han har sympati for de bevægelser, der søger at ændre systemet. Subjektiv sympati er ikke velegnet som kriterie for et intersubjektivt overførbart krisebegreb. Mere formelt kan man sige, at hvis systemets overgang fra T_1 til T_2 (efter intens politisk strid) klassificeres som en krise, så burde overgangen fra T_2 til T_1 (efter lignende intens politisk strid) også klassificeres som en krise. Dette mere neutrale krisebegreb er i systemteoriens ånd.

Det andet problem ved kriseteori vedrører brugen af kontrafaktiske antagelser. Dette problem opstår i forbindelse med begrebet „systemsammenbrud“. Præses ønsker kun at tale om krise, hvis der er en fare for sammenbrud. Men hvis sammenbruddet ikke finder sted, er det meget svært at vurdere, hvor stor risikoen for sammenbrud måtte have været. Præses giver ikke operationaliserbare kriterier for vurderingen af sammenbruds-sandsynligheder. Derfor må han i konkrete tilfælde nøjes med at sige „bob-bob“ og give et slag på tasken. Dette formindsker begrebets reliabilitet.

Lad mig give et konkret eksempel. I 1971 fik kvinderne i Schweiz for første

gang (efter mere end 50 års kamp for at ændre forfatningen) retten til at stemme ved nationale valg. Efter præses formelle krisebegreb var det schweiziske system ikke i krise, før man begyndte at tage kvinderne alvorligt. Men jeg kender præses godt nok til at vide, at ud fra hans demokratiske sindelag, så var det i høj grad en krise for demokratiet at halvdelen af befolkningen var udelukket fra valgretten [præses bekræfter]. Denne inkonsistens viser, hvor farligt det er, at lade personlige værdier spille ind i definitionen af centrale empiriske begreber. Men lad os nu vende os mod det kontrafaktiske spørgsmål. Ville det schweiziske system være brudt sammen, hvis kvinderne fortfarande var blevet udelukket? Der var en bevægelse blandt de schweiziske kvinder for kollektivt at afstå fra sex med schweiziske mænd. Hvis denne kampagne blev gennemført, ville det på længere sigt have truet systemets overlevelse. Men kunne kvinderne stå sammen? Der ville utvivlsomt blive det, der i litteraturen så rammente kaldes et *free-rider* problem.

Hvis man vil undgå den slags intrikate problemer, må man forskyde vægten fra sammenbrud til transformation. Jeg skal derfor foreslå, at vi taler om krise, når en væsentlig gruppe af politiske aktører stiller krav om ændring i det politiske systems definerende træk. For at gøre krisebegrebet helt symmetrisk bør vi også tale om krise, når der gennemføres en betydelig transformation på trods af modstand hos en væsentlig gruppe af politiske aktører. For at få noget konkret at tale om, kan vi operationalisere „en væsentlig gruppe af politiske aktører“ som en fjerdedel af vælgerne og/eller en fjerdedel af folketingets medlemmer. Hovedideen med dette krisebegreb er, at der foreligger en krise, når væsentlige grupper majoriseres på spørgsmål, der gælder systemets

definerende træk. Ud fra dette perspektiv er der tre mulige kriseområder i 1970'ernes Danmark: tilslutningen til EF, ØD spørgsmålet og den mulige populistiske trussel fra protestpartierne. Hvis præses fulgte min definition, ville han finde to kriser for demokratiet i halv 1970'erne (EF, ØD). Begge disse kriser demonstrerer (i præses termer) systemets manifesterede stabilitet (og præses ville have et godt argument for at dette måtte ske jf. diskussionen af tilslutningsformer nedenfor). Men som præses har defineret sine begreber falder begge disse kriser uden for synsfeltet. Præses står derfor tilbage med den tredje mulige krise (protestpartierne). Her står afhandlingens argument uantastet, men analysen kunne være blevet dybere, hvis alle tre mulige kriser var blevet analyseret og sammenlignet. Jeg formemmer, at det er skødesløs omgang med værdipræmisser, der lukker dette analytiske perspektiv for præses. Han ville næppe have været ubehageligt berørt, hvis ØD var blevet gennemført. Og når det ikke er ubehageligt, så er der ingen krise!

Mit andet kritikpunkt knytter sig til systemanalysen. Er der overhovedet et politisk system i Danmark? I en vis forstand er svaret indlysende. Vi har et folketing, partier, grundlov, interesseorganisationer og vælgere. Det er sådan nogle ting, som vi tænker på, når der refereres til det politiske system. Disse ting udgør i daglig tale det politiske system. Men det er ikke uden videre givet, at de samtidigt set fra et systemteoretisk perspektiv udgør et system. Et teoretisk system er en flerhed af elementer, der gensidigt påvirker hinanden, og som tilsammen danner en helhed. Et ur er et system (for tidsangivelse), men et halvt ur er ikke noget system, selv om elementerne påvirker hinanden. Når man laver systemanalyse, kan

man derfor ikke bare gå ud fra, at de faktorer, der falder een ind, udgør et system. Man må se på, om man har fået alle de elementer med, der er relevante ud fra den interesse, der ligger til grund for analysen. Denne problemstilling dukker ofte op i empirisk statskundskab. Hvis man for eksempel laver en stianalyse, så er det standardpraksis omhyggeligt at undersøge, både om man har fået alle relevante faktorer med, og om man har specificeret forbindelsen korrekt imellem de enkelte variable. Hvis ikke man har gjort det, bliver alle koefficienter systematisk vildledende. Det er principielt det samme problem, der stiller sig for afhandlingens brug af systemanalyse. Har vi det hele med? - og er forbindelsen mellem delene specificeret rigtigt? Præses synes ikke at have været fuldt opmærksom på denne problemstilling, men afhandlingen reddes i høj grad af, at det grundige og samvittighedsfulde arbejde, der er gået ind i afhandlingen implicit sikrer en behandling af mange aspekter af problemet.

Der er dog et punkt, der altid bør prøves kritisk, når det gælder specificering af systemanalyse i den tradition, der stammer fra Easton og Almond. Det gælder fænomenet „politisk kultur“. Den politiske kultur består af udbredte forestillinger om, hvorledes det politiske system faktisk fungerer og om, hvorledes det bør fungere. Både Easton og Almond har sagt kloge ting om politisk kultur, men det har som regel været i konkrete undersøgelser. Begge har problemer med den politiske kultur, når de skal fremstille deres formelle systemanalytiske begrebsapparat. Så kommer den politiske kultur enten ind som et fritstående begreb, der svæver løst mellem begrebsapparatets mange kasser og pile, eller den politiske kultur gemmes til et særligt kapitel, der forholder sig til hovedbygningen som et fritstående

anneks. Præses har arvet denne svaghed (det ses i grafisk form på afhandlingens side 97).

Det får betydning for afhandlingens kapitel 4, hvor både nymarxistiske og nykonservative/nyliberale teorier om demokratiet gennemgås og nedgøres - ikke uden en vis elegance. Men opgaven bliver gjort lettere af, at præses ikke behandler de mest indlysende repræsentanter for nymarxismen (Habermas) og nyliberalismen (Hayek). Begge nævnes (Habermas side 82, Hayek side 79-80), men Habermas mangler i litteraturlisten og Hayek nævnes for den gamle *Vejen til trældom*. Dette er underligt, for både Hayek (*Law, Legislation and Liberty*, Vol. I-III, 1973, 1976, 1979) og Habermas (*Legitimationsproblemer i senkapitalismen*, 1975; tysk 1973) tager direkte stilling til problemet om demokratiets krise i 1970'erne. Bemærk, at begge bøger starter med at udkomme i 1973, netop det år, hvor vi begyndte at tale om krise i Danmark. Begge disse værker forbinder den påståede systemkrise med sammenhængen mellem udviklingen i den politiske kultur og væksten i den offentlige sektor. Man fornemmer, at præses ikke ser det nødvendigt for sit formål at gå særlig langt ind i analysen af den politiske kultur. Derfor kan han betragte Hayek og Habermas fra en olympisk højde, hvorfra kun de groveste træk kan ses. Det er lidt ærgerligt, for betragtningen af de stærkeste konkurrenter er nok også i dette tilfælde en frugtbar vej til udvikling af ens egen teori. Dette er ikke stedet for en detaljeret gennemgang af Habermas og Hayek, men det kan være nyttigt at splejse dem sammen omkring en enkelt argumentslinje.

For Habermas tager krisen sit udgangspunkt i modsætningen mellem det økonomiske systems effektivitetsimperativer

og den demokratiske styreformers legitimitetsimperativer. En effektiv kapitalistisk økonomi skaber sociale problemer. Hvis ikke de løses, så undermineres det økonomiske system af klassekonflikt og socialt oprør. Men det økonomiske system kan ikke selv løse problemerne. Krisen forskydes derfor til det politiske system. Det politiske system har på længere sigt to løsningsstrategier. Den strategi, der sædvanligvis vælges, er at depolitiserer økonomien og i stedet bestikke de grupper, der rammes særlig hårdt af markedet. Dette sker i form af velfærdsstatydelser. På denne måde transformeres markedskonomiens asociale effektivitetsimperativ til en stadig vækst i den offentlige sektor. Den voksende offentlige sektor er derfor en indikator af en underliggende systemkrise og en bestemt løsningsstrategi, der lægger vægt på at skabe glade klienter snarere end autonome borgere. Men der er også en anden mulig løsningsstrategi. Man kan demokratisere økonomien (der dukkede økonomisk demokrati op igen - det hører bestemt med til 1970'ernes krisetænkning!). Dette ville give det økonomiske system øgede legitimitetsressourcer. I sin bog lægger Habermas nærmest op til at begge løsningsstrategier kunne fungere, men et blik på titelbladet giver et andet indtryk (begrebet „senkapitalisme“ har en nuttet nærmest nostalgisk 1970'er aura).

Lad os nu splejse Hayek ovenpå Habermas. Det er ikke så urimeligt, som det umiddelbart lyder. Hvad angår konnotationen er de uenige, men hvad angår denotationen er der god overensstemmelse, og det er denotation, der har vor interesse. Hayek ser demokratiets krise som en indlæringskrise. Når den brede befolkning først rigtigt opdager den magt, som den tilsyneladende har gennem det politiske system, så vil den offentlige sektor

eksplodere. Dette vil selvfølgelig true markedskonomiens funktionsevne, men det vil også underminere principiel politisk debat. Der findes ingen objektive standarder for social retfærdighed, derfor vil alle grupper påberåbe sig sådanne anskuelser, som særligt støtter deres særinteresser. Når denne proces generaliseres forsvinder al politisk-moralsk moderation og politikens resultater vil afspejle studehandler baseret på magtinteresser. Dette vil underminere det politiske demokrati. Den eneste vej ud af denne tiltagende krise er, at offentligheden bliver skeptisk overfor fordelingspolitik. Offentligheden må lære at sætte grænser for politik.

Knudepunktet i vort Hayek/Habermas argument er altså sammenhængen mellem den demokratiske politiske kultur og den offentlige sektors ekspansion. Habermas virker nok mest overbevisende omkring krisens opståen (det er heller ikke så mærkeligt: Habermas' tænkning korresponderer fint med den socialdemokratiske konsensus, der dominerede Danmark frem til 1973). Hayek virker derimod mest fremsynet omkring krisens eventuelle løsning (det er heller ikke mærkeligt: Hayek er den fornemste repræsentant for den højreliberale tænkning, der har domineret dansk politik efter vendepunktet ved jordskredsvalget).

Man kunne sige, at demokratiets krise i 1970'erne manifesterede sig ved en betydelig ændring af den politiske dagsorden. Før jordskredsvalget blev dagsordenen bestemt af en socialdemokratisk diskurs (afhandlingens side 133-134) bringer et slående eksempel herpå fra *Berlingske Tidende*), bagefter blev den i stigende grad sat ved en nyliberal diskurs. Set i dette perspektiv er Glistrup og hans kamp mod „nassere“ og „papirnussere“ af central betydning for 1970'ernes krise.

Hverken papirussere eller nassere kommer rigtigt ind i afhandlingens synsfelt. Her kunne man lidt polemisk indvende mod præses, at en bog om 1970'ernes politik uden nussere og nassere er lidt ligesom Shakespeares *Hamlet* uden prinsen af Danmark.

Alt dette leder til et konstruktivt forslag om en mulig ændring af afhandlingens figur 15.4 (p. 379). Se figur 1 nederst på siden.

I forhold til afhandlingens figur har jeg tilføjet et plus ved partisystemets manglende stabilitet. Det vil præses gerne gå med til, hvis jeg indrømmer, at jeg „fokuserer ensidigt på det *klassiske* firepartisystem“ (p. 378). Det vil jeg næsten godt indrømme, men jeg ville dog sige *fem*-partisystem. Præses har på den anden side ret i, at eftersom Danmark havde et multipartisystem både før og efter valget i 1973, så brød systemet ikke sammen. Det er mere tvivlsomt, når det tilføjes at partisystemet ikke blev transformeret ved jordskredsvalget (p. 278). Det virker efter min mening mest naturligt at tale om en krise for partisystemet i 1970'erne, en krise der endte med en transformation af systemet. Grunden til at præses undviger denne beskrivelse må søges i den allerede nævnte værdibaserede svaghed ved afhandlingens krisebegreb.

Men den væsentligste ændring af afhandlingens figur er tilføjelsen af et dagsordensniveau i det politiske system. Dagsordensniveauet repræsenterer de mest konkrete forståelser og værdier indenfor

den politiske kultur. Der kan næppe rejses tvivl om, at den politisk dagsorden - som beskrevet ovenfor - ændredes ganske betydeligt i 1970'erne.

De to parenteser i figuren angiver, at den manglende effektivitet refererer til perioden før valget i 1973.

Nu er vi derfor klar til en simpel skitse af 1970'ernes krise. Styreformen kommer på intet tidspunkt i krise (det vises i figurens første linje). Som konsekvens heraf mister hverken partisystem, dagsorden eller myndigheder legitimitet. (Her ligger den tredje og sidste ændring i forhold til afhandlingens figur. Præses mener, at Anker mistede legitimitet i 1973, jeg mener bare, at vælgerne (midlertidigt) besluttede sig til at udskifte ham, fordi de hellere ville have en anden politik). Vælgernes utilfredshed med dagsordenen fører til krise og transformation af partisystemet ved valget i 1973. Det transformerede partisystem ændrer dagsordenen. Herefter kører det politiske system videre i et nyt stabilt leje.

Var demokratiet i krise i 1970'erne? Præses svarer nej, fordi der ikke var krise på styreformsniveauet. Dette er ubestrideligt korrekt. Det er en vigtig konklusion, og den dokumenteres omhyggeligt og overbevisende. Men der var krise i partisystemet og på dagsordensniveauet. Fordi styreformsniveauet var så stabilt, kunne der ske transformationer på begge kriseniveauer, uden at systemets overlevelse blev truet. Præses og undertegnede er altså ikke særligt uenige om selve for-

Figur 1. Revideret karakteristik af det politiske systems objekter i 1970'erne

	Manglende effektivitet	Manglende legitimitet	Manglende stabilitet
Styreformen	-	-	-
Partisystemet	(+)	-	+
Dagsordenen	(+)	-	+
Myndighederne	+	-	+

løbet. Men jeg vil foretrække at beskrive situationen lidt anderledes. Der var en krise, men den blev løst, fordi de kriseramte niveauer var fleksible, og fordi styreformsniveauet havde et overskud af legitimitet. Dette harmonerer også bedst med daglig sprogbrug. Antag at præses har tandpine. Jeg trøster ham så med ordene: „Kære Palle, det er misvisende, at tro at *du* (systemet som helhed) føler smerte. Der er kun smerte på tandniveauet“. Jeg tvivler på, at denne forsikring vil skabe lindring.

Den videnskabelige omgangsform er somme tider lidt særpræget. Jeg har taget ordet ved denne handling ud af respekt for min kollega Palle Svensson. Vi arbejder sammen til dagligt om undervisningen i idéhistorie. Jeg kender Palle som en meget samvittighedsfuld og meget professionel kollega, og disse kvaliteter afspejles i rigt mål i afhandlingen. Men den videnskabelige omgangsform fordrer, at man viser respekt gennem at kritisere hinandens arbejde. Det være hermed gjort. Jeg håber, at Palle vil opfatte kritikken som den er ment: en konstruktiv kritik af et godt arbejde.

Tillad mig at slutte med et eksempel på afhandlingens gode analytiske arbejde. Det er vigtigt for præses at kunne skelne mellem forskellige former for tilslutning til det politiske system. Diffus tilslutning er uafhængig af vurderingen af systemets konkrete effektivitet. Man er - for eksempel - demokrat, og derfor støtter man systemet, selv om „der er noget skævt i toppen/ noget der trænger til at skiftes ud“. „Specifik tilslutning“ afhænger derimod af en bedømmelse af systemets faktiske ydelser. Teorien er (p. 343), at en krise først vil komme til syne som et fald i specifik tilslutning. Denne situation vil ikke true systemets overlevelse,

med mindre der også sker et fald i diffus tilslutning. Det er vigtigt for præses at kunne efterprøve denne mekanik empirisk. Men det er svært at teste. En forskers indikator på specifik tilslutning er en anden forskers indikator på diffus tilslutning. Hvordan kan man under disse vanskelige forhold argumentere for validiteten af ens egen operationalisering? Her gør præses et kup! Han analyserer sammenhængen mellem - på ene side - forskellige baggrundsvariabler, og - på den anden side - de forskellige indikatorer for specifik og diffus tilslutning. Der er en vigtig forskel mellem den måde, hvorpå specifik og diffus tilslutning samvarierer med partivalg. Den specifikke tilslutning er størst blandt midterpartiernes vælgere og falder for partierne på den politiske periferi (pp. 334-335). Det er netop, hvad vi skulle forvente ved en gyldig operationalisering af specifik tilslutning. De vælgere, der stemmer på indflydelsesrige partier, er mere tilfredse med systemets funktionsmåde end de vælgere, der stemmer på partier, der har marginal indflydelse på politikens udformning. Når det gælder diffus tilslutning, er billedet et andet. Her er der en venstre/højre sammenhæng mellem partivalg og tilslutning (pp. 348-349). Det er grundlæggende ideologiske forestillinger, der bestemmer den diffuse tilslutning til demokratiet. Det er netop, hvad vi måtte forvente, hvis diffus tilslutning blev operationaliseret korrekt.

Jeg skal ærligt indrømme, at jeg - før læsning af afhandlingen - ikke troede på muligheden af at skelne empirisk mellem de forskellige tilslutningsformer. Det klare og overraskende analysearbejde i afhandlingen har overbevist mig om, at jeg tog fejl.

Der er god grund til at ønske Palle tillykke med et godt udført arbejde.